

Вікторія Коваленко

Хмельницький національний університет, Україна

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Viktoriia Kovalenko

Khmelnytsky National University, Ukraine

MECHANISM OF PROVISION OF ECONOMIC SAFETY OF THE ENTERPRISE

Nowadays there are many risks and threats that the enterprise encounters in its activities, most of which are not new by their content, but the forms of their occurrence may change. The practice of economic activity and scientists have already proposed concrete methods and mechanisms for solving such problems. Management of economic safety of an enterprise requires the reduction of these methods and mechanisms into a single system, which will be based on general principles and criteria for assessing the economic status of the business entity. These principles and criteria would allow early identification and elimination of risks and threats, as well as make strategic decisions, ensuring sustainability and enterprise development.

Keywords: economic security, economic mechanism, mechanism of reservation, mechanism of protection, mechanism of regulation, mechanism of compensation, mechanism of ensuring economic security.

Постановка проблеми. Економічна безпека функціонування підприємства залежить від здатності своєчасно і в достатньому обсязі задовольняти економічні потреби і вимоги груп інтересів, причому «...приватні інтереси можуть бути виправдані лише тоді, коли вони одночасно служать також інтересам держави»¹.

З іншого боку, економічна безпека підприємства відображає потенційні можливості виробництва продукції, що користується попитом і надання послуг на основі збалансованого і найкращого використання всіх видів ресурсів у невизначеному середовищі. Сума результатів діяльності підприємств є основою підйому економічного, матеріального і культурного рівня життя суспільства.

Метою статті є проведення аналітичного огляду існуючих методів та механізмів вирішення проблем, що впливають на економічну безпеку підприємства та виникають у процесі діяльності підприємства. Здійснення аналізу та створення єдиного механізму забезпечення економічної безпеки підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Незважаючи на те, що багатьма вченими запропоновано конкретні методи та механізми забезпечення економічної безпеки підприємства, проблема створення механізму забезпечення економічної безпеки підприємства в Україні все ще знаходиться на стадії свого становлення та, як правило, обмежується окремими вузькоспеціалізованими галузями. Разом з тим, вже третє десятиліття в Україні відбуваються активні ринкові трансформації, а ефективний механізм управління ризиками та загрозами на більшості вітчизняних підприємств так і не було сформовано.

Виклад основного матеріалу. Термін «механізм» походить від грецького «Mechane», що означає «знаряддя», «машина»². В даний час існує безліч думок щодо сутності та

¹ Воронкова, А.Е., Пономарьов, В.П., Дібніс, Г.І. (2000). *Підтримка конкурентоспроможного потенціалу підприємства*. Київ: Техніка, 152.

² Гапоненко, В.Ф., Беспалько, А.Л., Власков, А.С. (2007). *Экономическая безопасность предприятий. Подходы и принципы*. Москва: Ось-89, 154-168.

можливості використання категорії «механізм» в економіці. У системі господарювання під механізмом розуміють сукупність таких елементів, як організаційна форма і структура управління, методи і важелі впливу, що забезпечують ефективну реалізацію властивих цілей і найбільш повне задоволення суспільних, колективних та індивідуальних інтересів¹.

Існує два погляди на сутність механізму: вузький та широкий. Вузький підхід трактує механізм як виключно надбудовне явище - як сукупність засобів, що застосовуються суспільством (з урахуванням обставин місця і часу - державою) в регулюванні економічних процесів. Представники широкого підходу вважають, що характеристика механізму неможлива, якщо не брати до уваги дії внутрішніх законів, що регулюють економічні процеси. Таким чином, в цьому розумінні господарський механізм зливається за своїм змістом з економікою².

Згідно Ю. М. Осипова, господарський механізм - це система господарювання суб'єктів з притаманними їм механізмами господарювання і властивими всій системі суспільними господарськими інститутами, що регулюють діяльність господарюючих суб'єктів³.

З даного визначення випливає, що головними компонентами господарського механізму є господарюючі суб'єкти (люди та інститути). Для них характерна поведінкова форма існування, обумовлена інтересами, вибором, мінливістю, поведінковим характером відрізняється функціонування всього господарського механізму. Формуючи такий висновок, на нашу думку, Ю. М. Осипов надає поняттю «господарський механізм» значну суб'єктивність і залежність об'єктивної категорії «господарський механізм» від конкретних суб'єктів їх діяльності.

На думку Б. А. Райзберг, господарський механізм - сукупність організаційних структур і конкретних форм і методів управління, а також правових норм, за допомогою яких реалізуються діючі в конкретних умовах економічні закони, процес виробництва⁴. Незважаючи на досить узагальнене трактування, дане визначення дозволяє його адаптувати в залежності від цілей і конкретних умов господарювання.

В економіці має місце спір про можливість застосування поняття «механізм», так як він розуміє жорсткі, спочатку обумовлені межі, складові елементи, важелі приведення в дію, в той же час як сучасні умови висувають вимоги органічності до всіх систем, в тому числі і виробничих.

На наш погляд, використання категорії «механізм» щодо підприємства цілком доречно, однак не можна уявляти механізм як сукупність елементів, що мають єдину мету, що призведе до ототожнення його з системою.

Гнучкість і адаптивність механізму обумовлюється урахуванням всіх можливих зовнішніх і внутрішніх чинників його формування. Узагальнюючи приведення тлумачення, при реалізації механізму господарювання можна виділити ряд процесів, серед яких формування виробничих зв'язків і відносин, тобто побудова організаційної структури, розробка та вибір методів і важелів управління, що дозволяють ефективно реалізувати виробничі цілі та інтереси і потреби індивіда, колективу, суспільства в цілому.

Досліджуючи природу організаційного механізму і економічного механізму управління підприємством, не можна не враховувати їх тісний взаємозв'язок, який виникає тому, що ці механізми реалізуються в рамках єдиної системи управління, а отже, вони

¹ Омелянович, Л.О., Долматова, Г.Є. (2005). Економічна безпека торговельного підприємства, Донецьк: ДонДУЕТ, 195.

² Колесніченко, Є.А. (2012). До питання про критерії економічної безпеки підприємства: методичні аспекти розробки. *Соціально-економічні явища і процеси*, 12, 126.

³ Осипов, Ю.М. (1994). *Основи теорії хозяйственного механизма*. Москва: МГУ, 61.

⁴ Райзберг, Б.А., Лозовский, Л.Ш., Стародубцева, Е.Б. (2011). *Современный экономический словарь*. Москва: ИНФРА-М, 376.

формується під впливом одних і тих же факторів, їх створення обмежене одним ресурсним потенціалом, вони функціонують в одних і тих же умовах господарювання.

Часто економічний механізм ототожнюють з системою економічних стимулів і методів управління, спрямованих на забезпечення високопродуктивної праці робітників, спеціалістів та інших працівників, що не можна назвати вичерпним визначенням. В той же час під економічним механізмом розуміється «інтегрована багаторівнева система форм і методів господарювання».

Отже, під механізмом забезпечення економічної безпеки функціонування підприємства ми розуміємо цілісну систему, що складається з окремих, відносно самостійних, але одночасно і взаємопов'язаних продуктивних структурних елементів. До основних елементів механізму відносяться: форма організації виробництва, економічні або господарські зв'язки, система стимулів, управління, планування, фінансування, стягнення податків, ціноутворення. Найважливішими елементами господарського механізму є господарюючі суб'єкти і відносини, в які вони вступають з приводу організації виробництва і господарських зв'язків.

Форми господарських зв'язків різноманітні, вони можуть бути безпосередніми і опосередкованими, прямими і непрямими, виробничими і невиробничими, юридично оформленими і не оформленими.

Господарські зв'язки існують як всередині форми організації виробництва, так і поза нею. Вони відрізняються також за місцем їх утворення: у виробництві, при обміні, розподілі або споживанні. У середині конкретної форми організації виробництва господарські зв'язки між його учасниками реалізуються, як правило, в порядку обміну діяльністю, а між господарськими суб'єктами - як обмін товарами і послугами¹.

Механізм забезпечення економічної безпеки функціонування підприємства покликаний забезпечувати створення умов, що мотивують ефективну діяльність всіх елементів підприємства, високий ступінь узгодженості громадських і особистих потреб та інтересів. Механізм повинен сприяти забезпеченню економічної безпеки на вході та виході з системи, створити надійні умови функціонування керуючої та керованої систем².

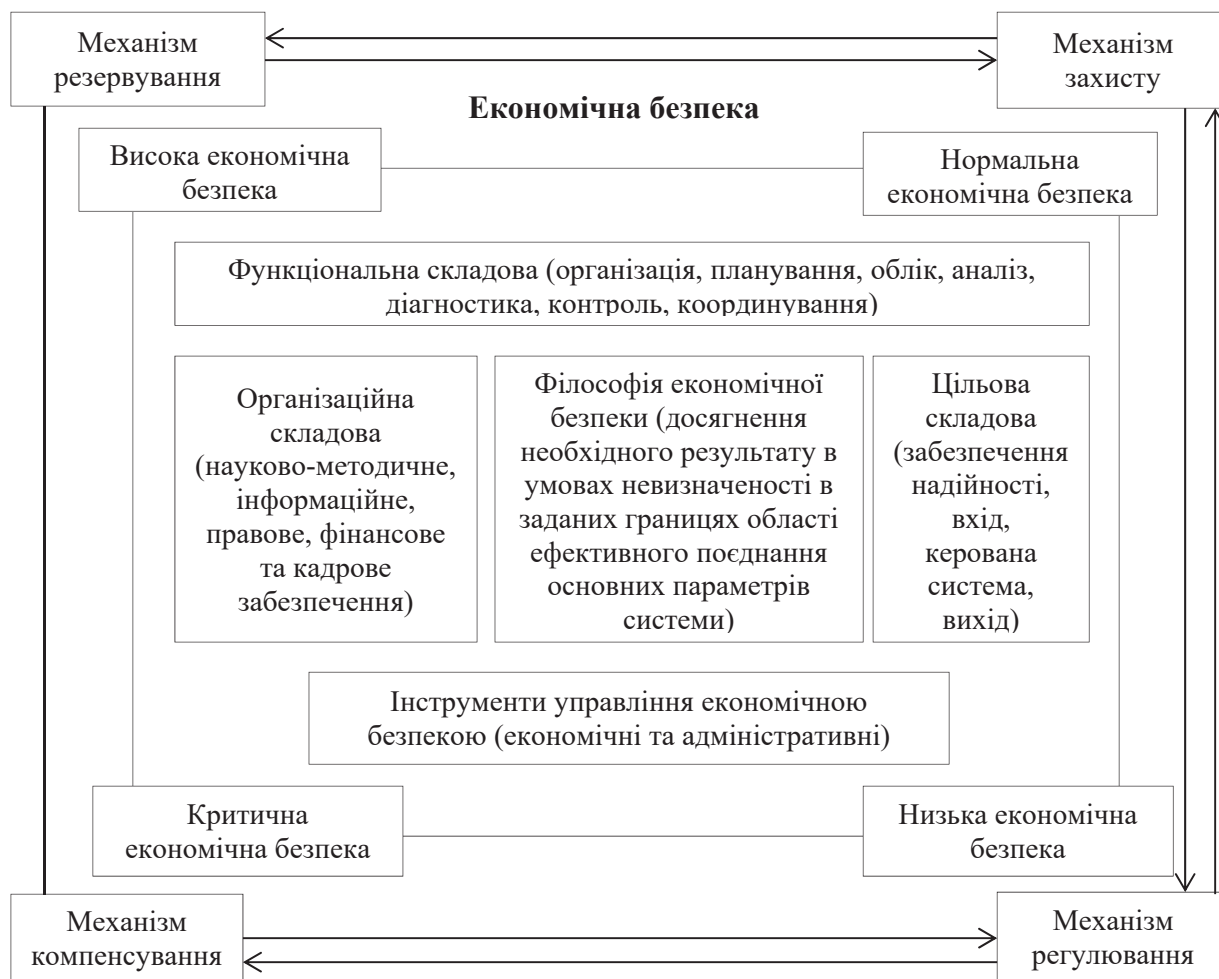
Механізм економічної безпеки функціонування підприємства являє собою сукупність: філософії економічної безпеки підприємства, функцій, що реалізують процес управління економічною безпекою, ресурсного забезпечення механізму, цільової спрямованості, яка містить основні організаційні форми та економічні інструменти, необхідні для забезпечення економічного безпеки функціонування підприємства. Перераховані вище складові утворюють структуру механізму забезпечення економічної безпеки функціонування підприємства (Рис. 1).

Теоретико-філософська складова є фундаментом формування механізму. Філософія економічної безпеки - система переконань в загальній системі підприємства, що містить образ мислення і зобов'язання кожного працівника виконувати свої посадові функції відповідно до вимог безпеки. Філософія повинна бути викладена, узгоджена, затверджена і доведена до кожного працівника.

Цільова складова, що розкриває утримання механізму по окремих елементах підприємства - це сукупність взаємопов'язаних організаційних форм і економічних методів та інструментів, що дозволяють підприємству безперервно функціонувати в умовах динамічності середовища, досягаючи і зберігаючи заплановані параметри і результати шляхом реалізації процедур забезпечення безпеки, регульованих зовнішніми та внутрішніми нормами і правилами.

¹ Васильців, Т.Г. (2008). *Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення*. Львів: НІСД, 384.

² Меркулова, Е.Ю. (2011). Формування індивідуальної фінансової нормативної моделі управління економічної надійністю виробничих систем. *Соціально-економічні явища і процеси*, 12 (034), 181-187.

Рис. 1. Механізм забезпечення економічної безпеки

Наслідки економічного механізму спрямовані на забезпечення безпеки функціонування підприємства на вході, забезпечення безпеки керуючої підсистеми, забезпечення безпеки керованої підсистеми, а також забезпечення безпеки підприємства на виході.

Складова шуканого механізму включає в себе: науково-методичне, інформаційне, організаційно-правове, матеріальних-технічне, кадрове та фінансове забезпечення. Найбільш істотним елементом механізму є адміністративно-економічні інструменти, які власне і приводять механізм забезпечення економічної безпеки підприємства в дію.

До адміністративних інструментів державного і регіонального рівня можна віднести законодавче регулювання, ліцензування, квотування, нормування, лімітування, інспектування.

До економічних інструментів державного і регіонального рівня прямого впливу слід віднести: державне замовлення, дотації, цільове фінансування, а до інструментів непрямої дії – податкові ставки, пільги, відстрочення платежів; кредитно-грошові (облікова ставка, норми обов'язкового резервування, лізинг, кредитні пільги, операції державних установ на ринку цінних паперів); валютні (обмінний курс); митні збори, державні мита, пільги; інвестиції (амортизація, прибуток, державні гарантії інвестора)

На рівні господарюючого суб'єкта слід виділити наступні адміністративно-економічні інструменти: діагностика, контроль, планування, нормування, стягнення, матеріальне стимулювання та інші. Однією з форм такого управління є організація системи діагностики,

яка включає в себе встановлення цілей підприємства, поточний збір та обробку інформації для прийняття управлінських рішень, здійснення функцій контролю відхилень фактичних показників від планових, а також підготовку рекомендацій для прийняття управлінських рішень.

Діагностика є інструментом саморегулювання підприємства, що забезпечує зворотний зв'язок в середині самого управління. Координуючи, інтегруючи і направляючи діяльність всієї системи управління підприємства на досягнення поставлених цілей, діагностика виконує функцію інструменту «управління підприємством» і є синтезом планування, управлінського обліку, контролю, організації інформаційних потоків та багато чого іншого¹.

До адміністративних інструментів відносяться різні постанови та норми, проте в умовах ринкової економіки їх слід застосовувати з великою обережністю.

Критеріями визначення меж державного втручання в виробничі системи можуть служити: ефективність функціонування, забезпечення впливу на перебіг економічних процесів, ефективність бюджетної політики. Державне врегулювання має прагнути до об'єктивної оцінки сумісності з ринком і конкуренцією і знаходити шляхи досягнення ефективної взаємодії. Тому, на нашу думку, найбільшого поширення повинні отримати такі фінансові інструменти, як субсидії та пільгове оподаткування. Слід мати на увазі, що в великих розмірах фінансова допомога може надавати надзвичайно сильну дію на виробничу систему.

Функціональні порушення в процесі прийняття рішень усуваються системою, що складається з чотирьох типів механізмів: резервування, регулювання, компенсації та захисту.

Якщо девіація нормального рівня економічної безпеки перевищена - це означає, що в дію вступають механізми резервування, для керуючої системи це означає необхідність коригування встановлених норм і можливість здійснення інвестиційних проектів, так як для цього в діяльності підприємства утворилися надлишкові резерви, що не використовуються. Якщо при появі зовнішнього або внутрішнього впливу вступає в дію механізм захисту, який «забирає» ті резерви, що не перевищують порогових значень і вважаються для системи незначними, то це означає, що фактичний стан підприємства знаходиться на рівні нормальної економічної безпеки. Механізм захисту зазвичай не вимагає значного ресурсного забезпечення, але покликаний економити ресурси системи.

Якщо граничне значення перевищено, то вступає в дію регуляторний механізм - механізм управлінського регулювання, що вимагає залучення до процесу регулювання додаткових виробничих ресурсів. Регуляторний механізм залишається дійсним, поки не перевищено межю нарощування або зниження інтенсивності функціональних зв'язків. В даному випадку фактичний стан підприємства відноситься до низького рівня економічної безпеки, що для керуючої підсистеми означає необхідність проведення напрямків вдосконалення підприємства шляхом реформування і залучення додаткового вільних джерел коштів для повернення підприємства в нормальний стан².

Механізм компенсації використовується в тому випадку, якщо існуюча структура не справляється з зовнішніми або внутрішніми загрозами і з'являється необхідність змінювати структуру за рахунок внутрішніх або зовнішніх (залучених) ресурсів і нестандартних рішень. Ці рішення є проявом підприємництва, яка може бути використана в даному випадку як ресурс для перетворення менш безпечної діяльності підприємства в більш надійну. Як правило, такі підприємства потребують реорганізації. Ситуаційне

¹ Омелянович, Л.О., Долматова, Г.Є. (2005). Економічна безпека торговельного підприємства, Донецьк: ДонДУЕТ, 195.

² Меркулова, Е.Ю. (2011). Формування індивідуальної фінансової нормативної моделі управління економічною надійністю виробничих систем. *Соціально-економічні явища і процеси*, 12 (034), 181-187.

управління можливо в рамках механізму регуляції, коли кожному з цих станів відповідає певна дія, яка повертає фінансово-господарську діяльність підприємства в нормальний стан. В рамках механізму компенсації можливе використання підприємництва як ресурсу на благо виробництва з метою створення нових ефективних поєднань ресурсів, спрямованих на задоволення раніше незадоволених потреб, які породили проблему.

Необхідно ширше і активніше застосовувати міри інформаційного та консультаційного характеру. Зокрема, через засоби масової інформації в окремих випадках необхідно активізувати громадську думку, а також прагнути до взаємопов'язаності цілей і засобів їх досягнення у вигляді господарсько-політичних механізмів. Якісно новим видом фінансового посередництва, що знижує ступінь ризику і невизначеності, є інформаційне забезпечення клієнтів, в першу чергу, інвесторів, яке ґрунтується на системі консультативних та маркетингових послуг, надавати пріоритет інвесторам, а також на участь у процесі управління активами або в створенні системи колективного інвестування¹.

Економічна безпека підприємства неможлива без розширеного відтворення усіх сторін основного капіталу. цей процес повинен знайти своє відображення в неухильному підвищенні технічної, енергетичної та інформаційної озброєності виробництва, устаткування всіх галузей господарського комплексу сучасною технікою і, в кінцевому підсумку, служити стійкою основою інтенсивного типу розширеного відтворення.

Слід підкреслити, що розширене відтворення основного капіталу та його пропорції мають тривалий вплив на всі сторони функціонування підприємства, так як є фундаментом його перспективного розвитку. Основною умовою розширеного відтворення основного капіталу є великі капітальні вкладення, що здійснюються поряд з процесом покращення використання обладнання. Важливим кількісним показником, який характеризує наявність розширеного виробництва основного капіталу, служить значна величина капітальних вкладень у порівнянні з сумами амортизаційних відрахувань, так як амортизаційні відрахування дозволяють проводити лише просте відтворення.

Основною характеристикою механізму, що визначає напрями вдосконалення підприємства є створення сприятливого середовища для розвитку підприємств, яке забезпечується стабільним державним законодавством, діагностикою основних економічних показників. При цьому всі форми власності мають рівні права на існування, а пріоритетною є та, яка сприяє підвищенню ефективності виробництва і рівня життя населення та розвиток виробництва.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, механізм підвищення економічної безпеки підприємства допускає досягнення ефективних параметрів функціонування, збереження виробничого і кадрового потенціалу, створення підприємства, що поєднує підприємницьку діяльність з державним регулюванням, формування передумов і умов для надійного їх функціонування.

Подання механізму підвищення економічної безпеки підприємства, що формується на основі наукових підходів і принципів з використанням фундаментальних і прикладних теорій, в широкому і вузькому сенсі констатує множини його елементів, що доводить складність процесу забезпечення безпеки. При цьому необхідний вибір конкретних інструментів механізму в залежності від умов функціонування підприємства, стадії розвитку його фінансово-господарської діяльності, і, як наслідок, від справжнього рівня економічної безпеки підприємства.

¹ Судоплатов, А.П.: ред. (2001). *Безопасность предпринимательской деятельности. Практическое пособие.* Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 54-58.

References:

1. Vasylytsiv, T.H. (2008). *Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zmitsnennia* [Economic Security of Ukraine's Entrepreneurship: Strategy and Strengthening Mechanisms]. Lviv: NISD. [in Ukrainian].
2. Voronkova, A.E., Ponomarov, V.P., Dibnis, G.I. (2000). *Pidtrymka konkurentospromozhnoho potentsialu pidpryyemstva* [Competitive potential of the company]. Kyiv: Tehnika. [in Russian].
3. Haponenko, V.F., Bepalko, A.L., Vlaskov, A.S. (2007). *Ekonomicheskaya bezopasnost' predpriyatiya: podkhody i printsipy* [Economic security of the enterprise: approaches and principles]. Moscow: Oh-89. [in Russian].
4. Kolesnichenko E.A. (2012). Do pytannia pro kryterii ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: metodychni aspekty rozrobky. [On the question of criteria of economic security of an enterprise: methodical aspects of development]. *Sotsialno-ekonomichni yavlyshcha i protsesy* [Socio-economic phenomena and processes], 12. [in Ukrainian].
5. Merkulova E. Yu. (2011). Formuvannia indyvidualnoi finansovoi normatyvnoi modeli upravlinnia ekonomichnoi nadiinistiu vyrobnychkykh system. [Formation of the individual financial normative model of management of economic reliability of production systems]. *Sotsialno-ekonomichni yavlyshcha I protsesy* [Socio-economic phenomena and processes], 12 (034), 181-187. [in Ukrainian].
6. Omelianovych L. O., Dolmatova H. Ye. (2005). *Ekonomichna bezpeka torhovelnoho pidpriemstva* [Economic security of a trading company]. Donetsk: DonDUET. [in Ukrainian].
7. Osypov U.M. (1994). *Osnovy teorii hospodarskoho mekhanizmu* [Fundamentals of the theory of economic mechanism]. Moscow: MSU. [in Russian].
8. Raizberg, B.A., Lozovsky, L.Sh., Starodubtseva, Ye.B. (2011). *Sovremennyy ekonomicheskyy slovar'*. [Modern economic dictionary]. Moscow: INFRA-M. [in Russian].
9. Sudoplatov A. P. (2008). *Bezopasnost' predprynimatelskoi deiatelnosti* [Security of entrepreneurship]. Moscow: OLMA PRESS. [in Russian].